

بودجەى سالانەى عىراق؛ پىچەوانەى خەملىاندنەكان بۇ داھاتى نەوتى و نانەوتى

06-06-2024

نووسەرەكان

مەحمود بابان

كورتە : لەماوەى دوو دەيەى رابردوودا، لەو سالانەدا كە عىراق بودجەى پەسەندكردووہ و وەزارەتى دارايى راپورتنى كوتايى داھاتە نەوتى و نانەوتىيەكانى بىلاوكردووہتەوہ، واتە لەماوەى 2003-2023 [i] دا ، كۆى داھاتى نەوتى بەپىى بودجە 1114 تريليون بووہ، بەلام لەراستيدا داھاتى نەوت لەو ماوەيەدا 1206 تريليون بووہ، بەلام بۇ داھاتى نانەوتى لەو ماوەيەدا، پەرلەمان وادايابو كەوا 129.56 تريليون دينار بىت، بەلام تەنيا 97 تريليون دينار كۆكراوہتەوہ.

بودجه په‌سه‌ندکراوه‌که‌ی عیراق بۆ ئەمسال داهااتی نانه‌وتی به‌پێژە‌ی 57% و داهااتی نه‌وتی به‌پێژە‌ی 2.8% به‌ به‌راورد به‌ سالی رابردوو زیاتری خه‌مڵاندوو، له‌کاتی‌دا به‌دریژایی دوو ده‌یه‌ی رابردوو به‌رده‌وام خه‌مڵاندنه‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی و په‌رله‌مانی عیراق راست ده‌رنه‌چوو له‌ کۆتایی سالی له‌گه‌ڵ داهااتی نه‌وتی و نانه‌وتی به‌ده‌سته‌توو به‌کی نه‌گرتوو ته‌وه‌.

له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو، له‌و سالی‌دا که‌ عیراق بودجه‌ی په‌سه‌ندکردوو و وه‌زاره‌تی دارایی راپۆرتی کۆتایی داهااته نه‌وتی و نانه‌وتی به‌کاتی‌دا بۆ وێڵاندوو، واته له‌ماوه‌ی 2003-2023 [i] دا، کۆی داهااتی نه‌وتی به‌پێی بودجه 1114 تریلیۆن بووه، به‌لام له‌راستیدا داهااتی نه‌وت له‌و ماوه‌یه‌دا 1206 تریلیۆن بووه، به‌لام بۆ داهااتی نانه‌وتی له‌و ماوه‌یه‌دا، په‌رله‌مان وادایابو که‌وا 129.56 تریلیۆن دینار بێت، به‌لام ته‌نیا 97 تریلیۆن دینار کۆکراوه‌ته‌وه‌.

هه‌روه‌ها، ئەم نادره‌ستیه‌ بۆ خه‌مڵاندنی داهااته‌کان له‌ دوو ده‌یه‌ی رابردوو کاریگه‌ری ته‌واوی له‌سه‌ر خه‌رجیه‌کانیش هه‌بووه. به‌شێوه‌یه‌ک که‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو خه‌رجیه‌کانی وه‌زاره‌تی نه‌وت چوار هینده‌ی هه‌ر سێ وه‌زاره‌تی کشتووگال، پێشه‌سازی و سه‌رچاوه‌ ئاوییه‌کان بووه، چونکه داهاات له‌ نه‌وته‌وه‌ هاتوو و رێژه‌ی 99% ی کالاً **هه‌نارده‌کراوه‌کانی عیراق** ی بۆ ده‌روه‌ پیکه‌یناوه‌.

له‌کاتی‌دا هه‌موو جیهان باس له‌ کێشه‌کانی عیراق له‌رووی گۆرانی که‌شوه‌وا و که‌مبوونه‌وه‌ی ئاو و کشتووگال و که‌می ده‌رفه‌تی کار و نه‌بوونی پێشه‌سازییه‌وه‌ ده‌که‌ن، له‌بودجه‌که‌دا هه‌ر چوار وه‌زاره‌تی کشتووگال، پێشه‌سازی، ژینگه‌ و سه‌رچاوه‌ ئاوییه‌کان ته‌نیا 3.47 تریلیۆن دیناریان بۆ دانراوه‌ و به‌پێژە‌ی 1.64% به‌شداری کۆی خه‌رجیه‌کانیان کردوو که‌ سه‌روو نیوه‌ی ئەم پاره‌یه‌ش بۆ مووچه‌یه‌. له‌ به‌رامبه‌ردا خه‌رجیه‌کان بۆ وه‌زاره‌تی نه‌وت گه‌یشتوو ته‌ 19.3 تریلیۆن دینار یان رێژه‌ی 9.11% کۆی خه‌رجیه‌کان.

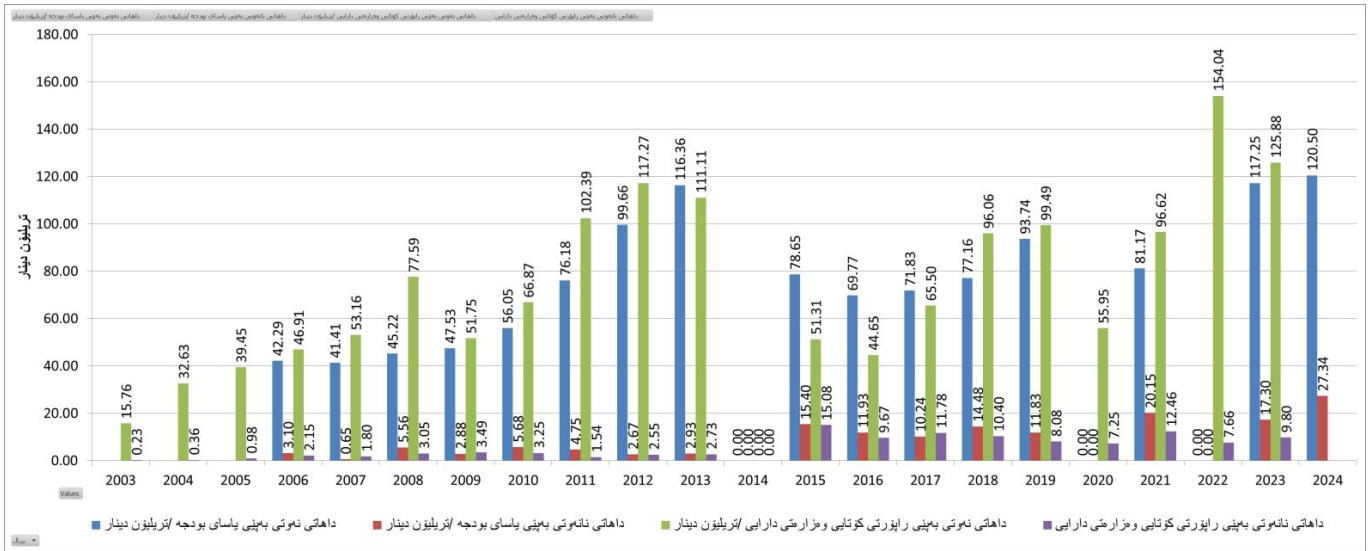
لێره‌دا به‌خسته‌په‌رووی داتای داهااته‌کان چ خه‌مڵاندنه‌کانی په‌رله‌مان بێت یان راپۆرته‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی هه‌له‌وه‌سته‌یه‌ک له‌سه‌ر ژماره‌کان و داهااتوو ئەم پشته‌سته‌ن به‌ نه‌وت و پشته‌کرده‌ فره‌چه‌شنکردنی سه‌رچاوه‌کانی داهاات له‌ عیراق ده‌که‌ین.

داهااته نه‌وتی و نانه‌وتییه‌کان له‌یاسای بودجه و له‌راپۆرتی وه‌زاره‌تی دارایی

له‌ دوو ده‌یه‌ی رابردوو (2003-2023) به‌رزی نرخ‌ی نه‌وت و ئاسان هاتنه‌ ده‌ستی داهااته نه‌وتییه‌کان وایکردوو، که‌وا داهااته نه‌وتییه‌کان له‌ 15.7 تریلیۆن بگاته 125 تریلیۆن، به‌لام داهااته نانه‌وتییه‌کان له‌ 225 ملیاره‌وه بگاته 9.7 تریلیۆن دینار، که‌ ئەمه‌ش ده‌رخه‌ری پشته‌سته‌نی ئابووری عیراقه به‌ داهااته نه‌وتییه‌کان. وه‌ک بانکی جیهانی ئاماژه‌ی بۆ کردوو داهااتی نه‌وت رێژه‌ی 85% بودجه‌ی گشتی و رێژه‌ی 42% کۆی گه‌شه‌ی به‌ره‌می نیوخۆی GDP پیکه‌هینیت.

له‌روویه‌کی دیکه‌وه له‌ماوه‌ی ئەو دوو ده‌یه‌یه‌دا، داهااته‌کان به‌پێژە‌ی 700% زیادیکردوو، به‌لام خه‌رجیه‌کان به‌پێژە‌ی 4000% زیادیکردوو، که‌ به‌دنیاییه‌وه ئەم شیوازه له‌ خه‌رجکردن به‌هۆی شیوازی کۆکردنه‌وه‌ی داهااته‌که‌وه بووه. به‌رده‌وامیدان به‌مشیوازه نه‌ک له‌ سه‌رده‌می گواسته‌وه‌ی وزه و نیت زیرودا لیکه‌وته‌کانی زیاتری ده‌بیت، به‌لکو ئەم ئاسان کۆکردنه‌وه و دابه‌شکردنه وایکردوو که‌وا نه‌توانریت ژێرخانی خه‌مه‌تگوزارییه‌ بنه‌ره‌تییه‌کانی وه‌ک ئاو، کاره‌با و ته‌ندرووستی و فیرکردن، له‌سه‌روو هه‌مووشیانه‌وه دابینکردنی هه‌لی کار و فه‌راهه‌مکردنی ژبانیگی شایسته بۆ عیراقییه‌کان بێته‌ناراهه، دیارترینیشیان به‌رزبوونه‌وه‌ی **رێژه‌ی بێکاریه‌** بۆ 15.6% له‌ 2023 دا.

گرافیک 1: داهااته نه‌وتی و نانه‌وتییه‌کان به‌پێی یاسای بودجه و راپۆرته‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی عیراق 2003-2024

سەرچاوه: وهزارهتی دارایی عێراق

ئێبێنی 1: سالیانی 2003-2005 یاسای بودجه نهبووه و سالیانی 2014, 2020 و 2022 دهولت بودجهی نهخستوووه تهروو بو پهسه نكردن له په رله مان.

كوٽای

په رله مانی عێراق به په سه نكردنی خشته نوپیه كانی وهزارهتی دارایی و نه نجومه نی وهزیران له باره ی داها ته نهوتی و نانهوتی له نه مسألدا دوو مه ترسی بنه رهتی خستوووه ته سه ر ئابوو ری عێراق: په كه میان به زكردنه وه ی داها ته نانهوتیه كان بو 27.3 تریلیون له كاتیكدا له 2023 دا 17.3 تریلیون دینار دانابوو، به لأم وهزارهتی دارایی ته نیا 9.7 تریلیونی كۆكرده وه. دووهمیان به زكردنه وه ی خه رجیه كانی كه رتی وه و كه مكرده وه ی خه رجیه كانی هه ر سن كه رتی كشتووگال، پیشه سازی و سه رچاوه ئابویه كان.

ئازانه كانی وه بو ئه مسال و سالی داها توش به هو ی به رده وامی جهنگ و ناسه قامگیری له جیهان چاوه روانی به رزی نهوتی ده كه ن ته نانهت له سه روو نهو نهوتی كه له یاسای بودجه ی 2024 ی عێراقدا ها توه، به لأم هه ر ئه م به رزی نهوتی كه وا عێراق نه توانیت چاك سازی و ریفورم بكات و سه رچاوه كانی داها ت هه مه چه شن بكات و كومه لگه یه كی به ره مه هینهر له جیاتی به كار هینهر به هینته ئاراهه. عێراق له ریزبه ندی گه شه پیدانی Human development Index له پله ی مامناوه ندایه و له **گه نده لی** دا پله ی 154 ی له نیو له 180 ولاتدا هه په.

خه ملاندنه كانی په رله مان بو داها ته كان له عێراق، هه ر ژماره په له سه ر كاخه زه كانی نیو یاسای بودجه، ئه گینا نه وه ی وهزارهتی نهوت وهك داها تی نهوتی بو وهزارهتی دارایی ده نی ریت و ده زگا كانی ده ولت وهك داها تی نانهوتی بو ره وانه ده كه نه وه، دوو شتی ته وا و جیا وازه.

هه ره هه، ئه م پشت به سننه ی عێراق به نهوت دوو جار سیسته می سیاسی و ئابوو ری عیراقی خستوووه ته به رده م مه ترسی گه وه ره وه له ما وه ی دوو ده یه ی را بردوو، به تابهت له سالیانی 2014 و 2020 دا كاتیك نهوت گۆرانكاری به سه ردا ها ت، حكومه ت ناچار بوو بو دا بینه كردنی خه رجیه كان په نا بو به كار هینانی په ده گی درا و دا به زینی به ها ی درا وه كه ی له به رامبه ر دۆلار بیا ت.

له كوٽایدا، به رده وامی ئه م شیوازه ش عێراق به ره و دۆخێكی هاوشیوه ی نه جیریا ده با ت، چونكه پشت به سننی نه جیریا به داها تی نهوت بووه هو ی بئاو بوو نه وه ی گه نده لی و دۆخێكی ئابوو ری كه نه خو شی هو له ندی پیده گو تریت. به لأم نه رو یژ توانی نهك داها تی نهوت كۆبكات وه و ژرخانی پی بنیا ت، بنیت به لكو وه به ره یانی له بانكه جیهانییه كان پیوه بكات و بیا كاته دوو هینده و بگره سن هینده ی داها ته بنه ره تیه كه ی نهوت.

سه رچاوه كان

وزارة المالية، جمهورية العراق. - <https://www.mof.gov.iq/pages/ar/FederalBudgetLaw.aspx>

وزارة المالية، جمهورية العراق <https://mof.gov.iq/pages/ar/BalanceArchive.aspx>

[i] سالانی 2014، 2020 و 2022 عیراق بودجہی سالانہی پەسەند نەکردووہ و نەبووہ، بەلام سالانی 2020 و 2022 وەزارەتی دارایی راپۆرتی کۆتایی داہات و خەرجییەکانیان ھەبووہ.